

Nazar Mohammad Ghori

<https://orcid.org/0009-0004-2139-4552>

Dr., Kabul University, Faculty of Social Sciences, Department of Cultural Anthropology, Afghanistan, Afghanistan, tofannazar@yahoo.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Ghori, N. M. (2025). Helmand (Hirmend) Nehri'nin Hidropolitikası ve Afganistan ile İran Arasındaki Siyasi ve Kültürel İlişkilerine Etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (4), 551-562.

Helmand (Hirmend) Nehri'nin Hidropolitikası ve Afganistan ile İran Arasındaki Siyasi ve Kültürel İlişkilerine Etkisi

Öz

Hirmend, Afganistan'ın batısındaki yerleşme merkezi için hayat veren bir nehirdir ve bu nehrin bir kısmı Afganistan ve İran arasındaki 30 kilometrelik ortak sınırı oluşturmaktadır. Bu nehir, Afganistan'ın stratejik kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. On yıldan sonra ilk kez Afganistan devleti, nüfus artışı, kalkınma ihtiyacı ve siyasi-ekonomik çıkarlarını güvence altına almak için bu nehirden faydalanarak barajlar, sulama projeleri ve elektrik üretim tesisleri inşa etmiştir. Ancak İran devleti, bu konuyu kendi çıkarları açısından stratejik önemde görmektedir ve sınır bölgelerindeki halkın yerinden edilmesini ve iç göçleri önlemek amacıyla sürdürülebilir su kaynaklarının sağlanamamasından endişe duymaktadır. Bu soruna uygun bir çözüm bulunması için teknik, sınır ve nihayetinde siyasi boyutlara odaklanmak gerekmektedir, böylece iki ülkenin ilişkileri istikrarlı kalır ve her iki taraf için olumsuz sonuçlardan kaçınılır. Bu nedenle her iki ülke de sorunlara ortak bir anlayışla yaklaşmalı ve nihayetinde bu ortak çabalar, her iki tarafın da kabul edeceği bir su yönetim planı ile sonuçlanmalıdır. Bu çalışma, analitik ve betimsel bir yöntemle, güvenilir bilimsel ve araştırma kaynaklarından yararlanarak bu konuyu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hidropolitik, Hirmend, Çatışma ve İş Birliği, Afganistan, İran

The Hydropolitics of the Helmand (Hirmand) River and Its Impact on the Political and Cultural Relations between Afghanistan and Iran

Abstract

The Hirmand River is a life-giving river for the settlement centres in western Afghanistan, and part of this river constitutes a 30-kilometre section of the shared border between Afghanistan and Iran. The river is considered one of Afghanistan's strategic resources. For the first time in over a decade, the Afghan state

has sought to secure its population growth, development needs, and political-economic interests by utilising this river through the construction of dams, irrigation projects, and electricity generation facilities. However, the Iranian state perceives this issue as strategically important for its own interests and expresses concern over the inability to provide sustainable water resources, which may lead to the displacement of local populations and internal migration in the border regions. To find an appropriate solution to this problem, it is necessary to focus on technical, border-related, and ultimately political dimensions so that relations between the two countries remain stable and both parties can avoid negative consequences. Therefore, both countries must approach the problems with a shared understanding, and ultimately these joint efforts should result in a water management plan acceptable to both sides. This study addresses the issue through an analytical and descriptive method, drawing on reliable scientific and research sources.

Keywords: *Hydropolitics, Hirmand, conflict and cooperation, Afghanistan, Iran*

Giriş

Su, yerini doldurabilecek başka bir kaynağın öngörülmediği hayati ve eşsiz bir kaynaktır. Su, çevresel bir kaynak olarak tüm insan faaliyetlerinin kaynağıdır. İçme suyu, sanayi, tarım ve ulaşım için kullanılmaktadır. Su kıtlığı, insan yaşamının her yönünü doğrudan etkiler. Bu çevresel kaynağının ciddi eksikliği, yerel gıda üretimini azaltabilir, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yoksulluğunu artırabilir ve kitlesel göçleri tetikleyebilir (Etaat & Warzesh, 2012). Bununla birlikte, su, tüm ülkelerde, özellikle Ortadoğu’da stratejik güvenlik unsurlarından biridir. Bugün su, hayati ve temel bir madde olarak petrolün yerini almaya başlamaktadır. Şu anda Ortadoğu’da su, hem birleşme ve işbirliği faktörü hem de gerilim ve ayrılık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır (Etaat & Warzesh, 2012). Son birkaç on yıl içinde, su ve güvenlik veya kriz yaratmadaki rolü, askeri ve siyasi çevrelerde büyük bir ilgi odağı olmuştur. Güvenlik, siyaset biliminin ve her siyasi sistemdeki politika belirleme süreçlerinin merkezinde yer alan bir konu olup, sürekli olarak farklı açılardan tehdit altındadır (Sadeghi & Bagheri, 2015). Yukarıda belirtilen konulara dayanarak, bu makalede Afganistan ve İran sınırında yer alan ve Afganistan topraklarında doğan, Asya’nın onuncu büyük nehri olan ve Sistan’ın yaşam kaynağı olan Hirmend (Helmand) uluslararası nehri ele alınmaktadır. Bu makaleyi yenilikçi kılan şey, Hirmend Nehri’nin su politikası ve hidropolitik boyutunu, bu iki ülkenin ulusal güvenliği açısından doğrudan ya da dolaylı olarak inceleyen bir araştırmanın daha önce yapılmamış olmasıdır. Bu çalışma, Hirmend Nehri’nin hidropolitliğini ve bu nehrin Afganistan ile İran arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilere son on yıl içindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın önemi ve gerekliliği, suyun yaşamın kaynağı olduğunu ve 21. yüzyılın en büyük zorluklarından biri olarak büyük küresel olumlu ve olumsuz dönüşümlere

yol açabileceğini göstermektedir. Hirmend Nehri meselesi, Afganistan hükümetinin İran ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerde kullandığı bir ekonomik ve siyasi koz haline gelmiştir. Hirmend Nehri ile ilgili birçok makale yazılmıştır ve bunlardan bazılarına değineceğiz:

Farshasayed (2016), *Investigating how to resolve disputes over water rights in Sistan on the Helmand River based on the 1972 treaty* başlıklı makalesinde, Hirmend Nehri'nin su dağıtımı ve İran'ın bu nehirden aldığı su payı konusundaki anlaşmaları incelemiştir.

Fani Haq (2013), *The Helmand River and its impact on regional security* başlıklı makalesinde, Hirmend Nehri'nin Afganistan ve İran arasında yer aldığını ve yıllardır bu iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olduğunu vurgulamıştır. Mottaqi (2018), *The Helmand River and political disputes in Afghanistan and Iran* başlıklı makalesinde, Herirud'un İran için içme suyu, gıda güvenliği ve su kaynaklarının güvenliği; Afganistan için ise ulusal güvenlik ve ekonomik kalkınma projeleri açısından stratejik bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Rostami & Naderi (2015), *Examining and analyzing political disputes regarding the Helmand River: The second round of Iran–Afghanistan talks in Sistan and Baluchestan* başlıklı araştırmalarında, Orta Doğu ve İran'daki çevresel kriz ve su kıtlığı ile bu kıtlığın ulusal güvenlik üzerindeki ilişkisini ele almışlardır.

Araghchi (2014), *Consequences of the Helmand River and solutions to disputes in Iran and Afghanistan* başlıklı makalesinde, az suya sahip ülkeler için su yoğun ürünlerin ithalatı ve sanal su kullanımını bir çözüm olarak önermiştir. Ahmadi (2004), *Hydropolitics of the Helmand River* başlıklı çalışmasında, İran'ın sınır nehirleri bağlamında Hirmend'in İran–Afganistan ilişkilerindeki rolünü tartışmaktadır. Pehlavan (2010), *The impact of environmental diplomacy on the water crisis in the border regions of Iran (Case study: Helmand basin)* başlıklı makalesinde, çevresel diplomasinin sınır bölgelerindeki su krizine etkisini analiz etmiştir. Mokhtari (2008), *Investigating dams and irrigation channels in Afghanistan* başlıklı çalışmasında İran'ın hidropolitikine genel bir bakış sunmuş ve batıdaki su kaynaklarının üstünlüğü ile doğudaki su kaynaklarının azlığı arasındaki farkları belirtmiştir. Ayrıca, suyun bir bölgeden başka bir bölgeye taşınmasının siyasi ve güvenlik boyutları göz önüne alınmadan yapılmasının olası sorunlarına değinmiştir. Araştırmada tanımlayıcı-analitik yöntem kullanılmış, veriler kütüphane kaynakları ve bilimsel dergilerden derlenmiştir.

1. Hirmend Nehri'nin Coğrafi Özellikleri

Hirmend Nehri'nin adı eski Farsça'dan gelmektedir. "Hir" İslam öncesi Farsça'da su anlamına gelirken, "mend" sahiplik ve bolluk anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Hirmend "su açısından zengin nehir" anlamını taşır. Nehirle ilgili en eski belgeler, Zerdüştlerin eski yazılarında yer almaktadır. Avesta metinlerinde bu nehre "Tument" adı verilmiştir. İslam coğrafyacıları ise bu nehri "bin kollu" olarak tanımlamıştır. İranlı coğrafyacılar bu nehre Hirmend, Afgan halkı ise Hirmend adını vermiştir (Bakhtani Khedmatgar, 2011). Hirmend Nehri, Sistan bölgesinin, deltası ve çevresinin sulanması, ayrıca nehrin yön değiştirmesi ve İran ile Afganistan arasındaki sınırın bir kısmını oluşturması açısından büyük öneme sahiptir (Etaat & Warzesh, 2012). Hirmend Nehri, 150.000 kilometrekarelik bir su havzasına sahiptir ve Afganistan'daki Baba Dağları'ndan doğar. Nehir, 1050 kilometrelik bir yolculuktan sonra İran'ın Sistan bölgesindeki Hâmûn Gölü'ne dökülür. Afganistan'ın merkezi ve güney kısımlarında yer alan dağların güney yamaçları, nehrin yıl boyunca su kaynağını sağlar ve nehrin iki ana kolu olan Hirmend ve Arghandab'dan akar. Afganistan'da Arghandab ve Kajaki barajları bu bölgede inşa edilmiştir ve her biri yaklaşık 50.000 kilometrekareden daha geniş bir su havzasına sahiptir (Hafez-nia, Mojtahedzadeh, & Alizadeh, 2006). Hirmend Nehri'nin alt kısımları, Sistan bölgesindeki nehrin deltasıdır ve 18.200 kilometrekarelik bir alanı kaplar. Bunun %40'ı İran topraklarında yer almaktadır. Bu bölüm, "Dört Burc" adı verilen yerden başlayarak Hâmûn Gölü'ne kadar uzanır. Delta bölgesinde Hirmend Nehri birçok kollar halinde dağılmaktadır. Hirmend'in akış yönü Kamal Han Barajı'ndan sonra delta bölgesinde kuzeye doğru olup, Kouhak Barajı'nda Peryan ve Sistan olmak üzere iki ana kola ayrılır. Birincisi Hâmûn-e Puzak Gölü'ne, ikincisi ise Hâmûn Hirmend'e akar. Hirmend Nehri, Kouhak Barajı'ndan sonra yolunun bir kısmında İran ve Afganistan arasındaki sınırı oluşturur. Delta bölgesinde yağışlar çok az, buharlaşma ise çok yüksektir ve ihtiyaç duyulan su tamamen Hirmend Nehri'nden sağlanmaktadır. Buharlaşmanın yüksek olması ve su kaybının fazla olması, Hirmend deltası bölgesinde İran'ın Sistan'ı ve Afganistan'ın Chakhansur bölgesindeki her hektar tarım arazisi için gerekli su miktarını belirgin ölçüde artırmaktadır (Ahmadi, 2004). Hirmend Nehri'nin su akışı yıl boyunca değişken bir rejime sahiptir. Nehrin su akışının %84'ü Şubat-Haziran ayları arasında gerçekleşir. Ayrıca, nehrin su akışı yıllar içinde büyük ölçüde değişiklik göstermektedir.

2. Hirmend (Helmand) Nehri'nden İran'ın Su Hakkının Tarihsel İncelemesi

İran'ın Hirmend Nehri'nden su hakkı, İran'ın Sistan bölgesindeki Hirmend Nehri'nden su talebini ifade etmektedir. Bu nehir geçmişte her iki ülkeden, yani Afganistan ve İran'dan akmaya

devam etmektedir. 1972 tarihinde, dönemin İran Başbakanı Amir Abbas Hoveida ile dönemin Afganistan Başbakanı Musa Şafiq arasında Kabil'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca, Afganistan tarafından İran'a yıl içinde doğal ve bol su dönemlerinde Hirmend Nehri'nden ortalama olarak saniyede 22 metreküp su verileceği, bunun yanında ek olarak da 4 metreküp su verileceği kararlaştırılmıştır. Bu miktar, kuraklık yıllarında azalmakta ve İran devleti, Hirmend deltası bölgesinde daha fazla su mevcut olsa bile bu miktardan fazlasını talep edememektedir (Hafez-nia, Mojtahedzadeh, & Alizadeh, 2006). 1979 yılında İran'da meydana gelen sosyal devrim ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırması, ortak projelerin unutulmasına yol açmış ve Afgan hükümetinin kontrolünü zorlaştırmıştır. 1983-1985 yılları arasında, nehrin yukarı kesimlerinde meydana gelen kuraklık ve yağış azlığı, Hirmend Nehri'nin Sistan'a akan su akışını azaltmıştır (Hafez-nia, Mojtahedzadeh, & Alizadeh, 2006).

3. Afganistan ve İran Arasındaki Hirmend ile İlgili Çatışma Faktörleri

Uluslararası hukuk kurallarına tabi olan devletler arasında ortaya çıkan ihtilaflar kaçınılmazdır ve bu ihtilafların barışçıl olmayan bir yöntemle çözülmesi reddedilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı, uluslararası ihtilafları şu şekilde tanımlamaktadır: *"Bir hukuki konu veya gerçek üzerinde anlaşmazlık ve bu anlaşmazlığın tarafları arasında hukuki bir ihtilaf ya da menfaat çatışması bulunması"* (Ziaei Bigdeli, 2008, s. 528). Uluslararası ihtilaflar, genellikle iki gruba ayrılır: hukuki ve siyasi. Hukuki ihtilaflar, mevcut haklarla ilgili olan veya bu hakların yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgili olan ihtilaflardır. Bu tür ihtilafların çözümü, hukuki kurallara dayanmaktadır; ancak siyasi ihtilaf, bir tarafın mevcut durumu değiştirmek ya da düzeltmek istemesi durumunda ortaya çıkar. Bu tür ihtilaflar, iki veya daha fazla tarafın menfaat çatışmasına dayanmakta olup, yalnızca siyasi yöntemlerle, yani müzakere, uzlaşma, arabuluculuk vb. ile çözülebilir (Mousazadeh, 2001). Herhangi bir uluslararası çatışma, aynı anda hem siyasi hem de hukuki bir nitelik taşımakta olup, yalnızca bu iki boyutun ağırlığı değişmektedir (Cockdine, Dieye, & Pelle, 2003). Bu bağlamda, su ve güvenlik, ülkeler arasında ortak su kaynakları için rekabet ve tatlı su kaynaklarına erişim, ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlama çabaları nedeniyle ortaya çıkabilir. Bir ülke için yeterli su kaynakları, tarım, gıda güvenliği, ekonomik büyüme ve genel refah anlamına gelir. Şu anda Orta Doğu bölgesinde, su hem iş birliği ve dayanışma faktörü olarak, hem de gerginlik ve ayrılık unsuru olarak değerlendirilmektedir. Güvenilir su kaynaklarına ulaşımın miktarı ve kalitesi, ekonomik ve sosyal kalkınma kapasitesinin sağlanması anlamına gelir (temiz ve sağlıklı su temini) ve bir bütün olarak yaşam standartlarının ve toplum refahının

artırılması olarak görülmektedir. Böyle bir durum, siyasi sistemin güçlenmesini ve ulusal güvenlik düzeyinin artmasını da beraberinde getirecektir (Etaat & Warzesh, 2012). Genel olarak, bir toplumda, çeşitli faaliyetlerin farklı boyutlarda normal ve sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için uygun bir ortam sağlandığında, o toplum güvenli kabul edilmektedir (Behramian & Moradi, 2014). Öte yandan, su diplomasisi, ortak ve uluslararası su kaynaklarının yönetimi konusundaki potansiyel çatışma ve şiddeti veya bunun tersine iş birliği ve yönetimi ifade eder; bu durum, bu nehrin hidropolitik çözümlerine özel bir dikkat gösterilmesini gerektirir. Zaman zaman su diplomasisi, ilgili ülkelerin ortak suların yönetimindeki yetenekleri ile istikrarlı bir siyasi ortam sağlamak için ortaya çıkar; yani sınır ve uluslararası su kaynaklarının, taraflar arasında herhangi bir gerginlik veya çatışma olmadan kullanılmasını amaçlar (Mahmoudi & Hakim Ara, 2019).

4. Mekânsal Çatışmalar

Mekânsal çatışmalar: Nehirler, doğal ve değişken unsurlardır ve bazen aniden yönlerini değiştirebilirler. Eğer bu nehirler sınır olarak kullanılıyorsa, bu durum birçok probleme neden olabilir (Zarqani, 2007). Prescott, siyasi coğrafyacılara arasında yer alır ve sınır anlaşmazlıklarını dört kategoriye ayırmaktadır: mekânsal, arazi, işlevsel ve ortak ekonomik kaynaklara dayanan çatışmalar. Mekânsal çatışmalar, sınırın tam konumu üzerindeki anlaşmazlıkları ifade eder; bu anlaşmazlıklar, hukuki belgelerin farklı ve bazen çelişkili yorumlarından veya doğal sınırların yer değiştirmesinden kaynaklanabilir. İran ve Afganistan arasındaki Hirmend ile ilgili anlaşmazlıkların bir kısmı ikinci türdendir (Zarqani, 2007). Hirmend Nehri'nin dallanma özelliği ve çok sayıda alt kolunun bulunması, nehrin sadece yatay kaymalar değil birçok alt kola da bölünmesine neden olmaktadır ve bu durum, nehrin kesin sınırlarının belirlenmesini ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Morfolojik yapısının şirinselliği, çok kollu olması, nehir yatağının ortasında uzunlamasına engeller ve debi değişiklikleri gibi kontrol edici faktörler, kısa vadede kıyıların kaymasına ve sınır nehrinin ani değişimlerine yol açmaktadır (Badiee Azandahi, Rahimi Herabadi, & Godarzi Mehr, 2011).

5. Siyasi Liderlerin Görüşleri Üzerindeki Çatışmalar

Afgan yetkililer, Hirmend Nehri'ni bir iç nehir olarak değerlendirmektedir. Ancak İran yöneticileri, onu uluslararası bir nehir olarak görmekte ve dolayısıyla bu nehrin işletilmesinde uluslararası nehir hukukunun uygulanmasını talep etmektedir. 25 Eylül 1904 tarihli McMahon notunda, Afganistan hükümetinin su konusunda bir anlaşmazlık olduğunu kabul etmediği

belirtilmektedir; çünkü coğrafi konumları, onları Hirmend Nehri'nin üstündeki Sistan Barajı'nın tamamının gerçek sahipleri kılmaktadır (Mojtahedzadeh, 1995).

6. İki Ülke İçin Belirlenen Su Hakkı Üzerindeki Anlaşmazlıklar

Son yıllarda yaşanan yağış azlığı kuraklığa yol açmış ve Hirmend Nehri'nin su miktarı da bu nedenle azalmıştır. Ayrıca, Afganistan'da yaşayan çiftçilerin ve nüfusun su ihtiyacının artması bu durumun, nehrin su seviyesinin daha da düşmesine neden olmuştur. Bazı durumlarda İran hükümeti, Hirmend Nehri üzerinde birçok kanal ve baraj inşa etmenin su azalmasının ve kuraklığın en önemli sebepleri olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, bazıları yapılan anlaşmalardaki belirlenen su paylarını adil bulmamakta ve birbirlerini aşırı taleplerde bulunmakla, haklarına razı olmamakla suçlamaktadır. Bu nedenle, aralarındaki anlaşmalar sorunun çözümünde etkili olmamıştır. İran yöneticileri, Hirmend Nehri'nin su hakkı konusunda Afgan hükümetine karşı uyarıcı ve sert bir dil kullanmıştır. Çoğu Afgan uzman, 1972 tarihli anlaşmanın adil olmadığını düşünmekte ve bu anlaşmaya göre İran'ın hakkının, Hirmend Deltası'nın birkaç yüz kilometre yukarısındaki Dehraud su ölçüm sistemi üzerinden hesaplanarak Afgan tarafına talep edileceğine inanmaktadır. Bazıları ise Afganistan ve İran arasındaki Hirmend su hakları konusundaki anlaşmazlığın, İran'ın yeterli görmediği su hakkı miktarından kaynaklandığını ve nüfus artışı ile doğudaki tarım ve sanayinin genişlemesiyle birlikte iklim değişikliklerinin de etkisiyle su kıtlığına yol açtığını düşünmektedir. Diğer yandan, İranlı kaynaklara göre, anlaşmadaki mevcut durum adaletsizdir ve İran, aşağıdaki üç çözüm yolundan birini seçmek istemektedir: tek taraflı olarak anlaşmayı feshetmek, tahkime başvurmak ve nihayetinde anlaşmanın düzeltilmesini talep etmek.

7. Baraj, Set ve Kanal İnşası

Baraj ve tesislerin nehir yolunda inşası, Afganistan ve İran arasındaki anlaşmazlıkların konularından biridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Afganlar Hirmend Nehri'ni iç nehir olarak görmekte ve bu nehrin kullanımını Afgan halkına bağlı görmektedirler. Bu nedenle, Hirmend Nehri'nin yolunda tarımsal ve ekonomik gelişim için kanallar ve elektrik santralleri inşa etmişlerdir. İranlılar ise Hirmend üzerinde inşa edilen tesislere, özellikle kanallara itiraz etmektedir. Çünkü bu kanallar ve barajlar, İran'a düşen su payını azaltmaktadır. Afgan hükümeti de İran'ın itirazlarına yanıt olarak, Afganistan'ın yaptığı bu eylemlerin, sınıra ulaşan su miktarını azaltmadığını defalarca açıklamıştır (Salour, 2002). Afganistan Dışişleri Bakanlığı, İran'ın Afganistan iç savaşları döneminde Hirmend Nehri'nden daha fazla su aldığını ve bu nehirden birkaç kanalın ayrıldığını belirtmiştir. Oysa 1972 tarihli anlaşmaya göre, İran'ın yalnızca iki ayrıntılı

kanala hakkı vardır. Jeriğe kanalı genişletmek, dört başka kanal açmak ve su pompası kurmak, Zabul'de kuyu inşa etmek ve Zahidan şehrine su iletimi için boru hattı inşa etmek, Afgan halkı ve hükümetinin en önemli itiraz nedenlerindendir.

Siyasetçiler, Afganistan'ın baraj inşasının esas amacının, çıkış su kaynaklarını kontrol ederek İran'ın ucuz petrol satışı ve mülteci kabulü konusundaki politikalarını etkilemek olduğunu düşünmektedir. İran'a olan su hakkının kesilmesinden sonra, bazı siyasi çevrelerde Amerika'nın ve İran'a karşı olan bazı grupların Hirmend suyunun kesilmesine müdahale ettiği tartışılmıştır. Genel olarak, dünya genelinde yaşanan su krizi göz önüne alındığında, su, çatışmalı bir mesele haline gelmiş ve birçok ülke suyu siyasi bir baskı aracı olarak kullanmaktadır; bu durum da Hirmend Nehri'ni hidro-politik bir nehir haline getirmiştir (Ahmadi, 2004).

8. Anlaşmazlıkların ve Gerilimlerin Sürekliliğinin Farklı Sonuçları

İki hükümetin su hakkı konusunda siyasi yararlanması: Eğer iki ülke arasında su meselesi çözülemezse, bu durum siyasi platformlara taşınabilir ve taraflar kendi menfaatleri doğrultusunda bunu bir araç olarak kullanabilir. İran, her zaman kültürel, sosyal ve ekonomik işbirlikleri önerisiyle konuyu ele almaya çalışmakta ve Kabil'i, İran'da yaşayan Afgan göçmenler konusunda baskı altına almaktadır (Choi, 2011). Çözülmemiş su anlaşmazlığı, ekonomik ve kültürel ilişkileri de etkileyebilir. Son zamanlarda bu mesele daha çok siyasi bir boyut kazanmıştır; Afgan hükümeti, İran'dan Bandar Abbas'a erişim sağlamasını ve doğrudan deniz ticaretine başlamasını talep etmiştir. Bunun karşılığında İran hükümeti, bu meseleyi çözmesini istemiş ve Afgan hükümetine çeşitli şartlar koymuştur. Ayrıca, Afganistan hükümeti Hirmend suyu üzerinde hâkimiyet kurarak, hidro-politik avantaj elde ederek kendi siyasi çıkarlarını savunabilir.

Örneğin, Afganistan İslam Emirliği döneminde, iki ülkedeki siyasi görüş farklılıkları, Hirmend Nehri'nin tamamen kapatılmasına ve İran üzerinde baskı yapılmasına zemin hazırlamıştır. İlk kez, Hirmend Nehri'nin akışı, Arghandab ve Kajaki barajlarının kapakları kapatılarak İran'a karşı engellenmiştir. İran'ın Sistan bölgesindeki su krizinin derinleşmesi, İran hükümetini uluslararası ve bölgesel düzeyde harekete geçmeye zorlamıştır. İran'ın BM'deki daimi temsilcisi, 12 Eylül 2001 tarihinde BM Genel Sekreterine yazdığı bir mektupta, Afganistan'ın Kajaki barajındaki kapakları kapatmak suretiyle Hirmend Nehri'nin akışını engellediğini bildirmiştir (Hafez-nia, Mojtahedzadeh, & Alizadeh, 2006).

8.1. Güvenlik Sonuçları

Bu ilişkilerde, iki ülkenin ortak Helmand Su Komiserliği'nin yıllık toplantılarını düzenleyerek istikrarsızlık, güvensizliği ve diğer tüm sorunları müzakere yoluyla çözmeye çalıştığına inanılmaktadır. Bu bağlamda, zaman zaman Helmand Nehri ile ilgili sorunlar ortaya çıkmakta ve bu sorunlar, bu ortak komisyon aracılığıyla güvenlik işbirliği ve sınır konuları açısından birinci dereceden vilayet komiserliği düzeyinde çözülmektedir. Su Haryrud'u ile ilgili güvenlik meselesinin de gündemde olduğu söylenebilir.

8.2. Sosyal Sonuçlar

Kuraklığın en önemli sonucu çölleşmedir. Bu durumun en önemli etkileri ve bölgedeki toz fırtınaları şunlardır: Köylerin ve yerleşim yerlerinin kum yığınları altında kalması, halkın şehirlere ve çevresine göç etmesi, ekonomik ve sosyal sorunlar, kentsel yoğunluğun artması, iş fırsatlarının yok olması, yoksulluk, kaçak yakıt ticareti gibi yasadışı faaliyetlerin artışı, göl yatağından geçiş yapılması ve bunun sonucunda İran'ın Sistan bölgesinde tahribat ve erozyona yol açmasıdır (Mousazadeh, 2001). İranlı bilim insanları, Hamun'un kuruması ve Hirmend Nehri'nin su akışının kesilmesiyle birlikte sadece avcılarının değil, aynı zamanda Sistanlı balıkçıların da göllerin kuruması nedeniyle işlerini kaybettiklerini ve bazılarının başka bölgelere göç ettiğini belirtmektedirler (Etaat & Warzesh, 2012).

8.3. Çevresel Sonuçlar

İranlı uzmanlar Hamun gölünün yok olması halinde bu bölgedeki yaşamın genel anlamda sona ereceğini yazmaktadır. Bu gölet, Hazar'ın 120 günlük rüzgarları sırasında bölgenin iklimini soğutma açısından kritik bir rol üstlenmekte ve toz bulutlarının ve hava kirliliğinin artmasını engellemektedir. Hatta bu göletin kurumasıyla birlikte binlerce kuş bu bölgeyi terk etmiştir; Hamun gölü, 1700 kuşun göç ettiği bir alan olmuştur (Emami, 2002). Şu anda rüzgar, bu göletin yatağındaki doğal bir yapının yokluğundan dolayı erozyona uğramış parçaların kolayca taşınmasına sebep olarak, toz ve kum parçalarının hareket ettiği bir kaynağa dönüşmüştür. Bu durum, ulaşım yollarının, altyapı tesislerinin ve insan yerleşimlerinin üzerini kaplamaktadır (Mousazadeh, 2001).

Sonuç

Bu makalenin Helmand Nehri'nin hidro-politikası çerçevesinde incelenmesi ve bunun Afganistan ile İran arasındaki siyasi-kültürel ilişkilere etkisi sonucunda aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir: Bir: Su, yaşamın ve varoluşun kaynağıdır ve ilk medeniyetler ile kültürler su etrafında

şekillenmiştir. Çoğu ülkede, birden fazla ülkenin sınırlarında akan nehirler ve su kaynakları bulunmaktadır ve bu durum, havza ülkeleri arasında su kullanımında ihtilaflara neden olmaktadır. Gerçekten de, 21. yüzyıldaki su krizleri, dünyada birçok olumlu ve olumsuz sonuçların kaynağı olabilir. Devletler, bu konuyu öncelik haline getirmekle yükümlüdür. İki: Helmand, hidro-politik açıdan, Afganistan'ın ulusal güvenliği ve özellikle İran üzerinde farklı boyutlarda, siyasi, kültürel, ekonomik ve çevresel etkiler bırakabilecek bir niteliktedir. Bu nedenle, her iki ülke, ulusal gücün geliştirilmesi, gerilimlerin azaltılması, göç ve kaçakçılığın önlenmesi, sosyal normların geliştirilmesi gibi konularda genel ve kabul edilebilir bir anlayışa ulaşmalıdır ki gelecekte gerilim, çatışma ve anlaşmazlık gibi sorunlar yaşanmasın. Üç: Helmand Nehri meselesi, kuşkusuz siyasi, teknik ve sınırlarla ilgili bir tartışmadır ve bölgesel ve küresel güçler genellikle Afganistan ve İran arasındaki ilişkileri bozmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, iki ülkenin menfaatlerine zarar verilmemesi ve her iki tarafın olumsuz sonuçlardan kaçınması için çaba sarf edilmelidir. Son olarak, iki ülke arasında ortak bilimsel ve kültürel toplantıların düzenlenmesi ve su konusunun doğru ve kabul edilebilir bir şekilde ele alınabilmesi için her iki ülkenin katılımıyla bir su temelli kuruluşun kurulması gerektiği tekrar hatırlatılmalıdır. Ayrıca, çevresel sorunlara ilişkin siyasi görüşlerin, Afganistan ve İran arasındaki sınır ötesi işbirliğine ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır. Meselenin hukuki-siyasi niteliği nedeniyle, hukuki çözüm önerileri tek başına başarılı olamaz; bunun yerine, her iki ülkenin işbirliği ile çözülmesi mümkündür. Öncelikle, her iki ülke ortak sorunların anlaşılması için yoğunlaşmalı ve nihayetinde bu ortak çabaların, her iki tarafça kabul edilecek bir su yönetimi planıyla sonuçlanması sağlanmalıdır. Şüphesiz ki, meselenin barışçıl bir şekilde çözülmesi, iki ulusun yararına olacaktır. Bu nedenle, iki devletin yetkilileri, her türlü kışkırtıcı ve gerilim yaratıcı yorum ve tepkilerden kaçınmalıdır.

Kaynaklar

Ahmadi, S. A. (2004). *Hydropolitics of the Helmand River. Geography Education Growth*, 19, 67–82. (Persian).

Araghchi, M. A. (2014). *Consequences of the Helmand River and solutions to disputes in Iran and Afghanistan. Proceedings of the Sixth Scientific and International Conference on Modern Research in Tehran*, 1(3), 989–1023. (Persian).

Badiee Azandahi, M., Rahimi Herabadi, S., & Godarzi Mehr, S. (2011). *The role of morphological changes of the Helmand River in the political relations between Afghanistan and Iran. Human Geography Research*, 43(4), 197–220. (Persian).

- Bakhtani Khedmatgar, A. R. (2011). *Running waters of Afghanistan and their resources*. Kabul: Afghanistan Regional Studies Center, Academy of Sciences Publishing. (Persian).
- Behramian, M., & Moradi, H. (2014). *Investigating the psychological security of users in cyberspace (Internet)*. *Quarterly Journal of Management and Defense Research*, 13, 70–89. (Persian).
- Choi, H.-W. (2011). *Impact of Helmand water dispute on the bilateral relations between Iran and Afghanistan: An evaluation*. *International Journal of Central Asian Studies*, 15, 113–141. (English).
- Cockdine, N., Dieye, P., & Pelle, A. (2003). *Public international law* (H. Habibi, Trans.). Information Publishing. (English → Persian Translation).
- Emami, M. (2002). *The border river Helmand and its security effects*. *Strategic Defense Studies*, 13–14, 193–212. (Persian).
- Etaat, J., & Warzesh, I. (2012). *Hydropolitics of the Helmand River: Causes and consequences*. *Human Geography Research*, 44, 193–212. (Persian).
- Fani Haq, S. (2013). *The Helmand River and its impact on regional security*. Jihun Publishing Center. (Persian).
- Farshasayed, P. (2016). *Investigating how to resolve disputes over water rights in Sistan on the Helmand River based on the 1972 treaty*. *Proceedings of the Third International Conference on Modern Research in Management, Economics, and Human Sciences*, 1, 1–20. (Persian).
- Hafez-nia, M. R., Mojtahedzadeh, P., & Alizadeh, J. (2006). *Hydropolitics of Helmand and its impact on the political relations between Iran and Afghanistan*. *Space Planning and Testing*, 10(2), 83–103. (Persian).
- Mahmoudi, S. A., & Hakim Ara, H. (2019). *Water diplomacy and water disputes in Central Asia*. *Central Eurasian Studies*, 12(1), 199–218. (English).
- Mokhtari, H. (2008). *Investigating dams and irrigation channels in Afghanistan*. Kehkehshan Cultural Publications. (Persian).
- Mojtahedzadeh, P. (1995). *Helmand and Hamun from a hydropolitical perspective of the Middle East*. *Political-Economic Information*, 101–102, 33–38. (Persian).
- Mottaqi, M. (2018). *The Helmand River and political disputes in Afghanistan and Iran*. *Studies in Economic-Islamic Sciences*, 6, 349–370. (Persian).
- Mousazadeh, R. (2001). *Principles of international river law*. Mizan Publishing. (Persian).

Pehlavan, E. (2010). *The impact of environmental diplomacy on the water crisis in the border regions of Iran (Case study: Helmand basin)*. *Journal of Environmental Science Studies*, 6(3), 3900–3912. (English).

Rostami, R., & Naderi, N. (2015). *Examining and analyzing political disputes regarding the Helmand River: The second round of Iran–Afghanistan talks in Sistan and Baluchestan*. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(29), 308–333. (Persian).

Sadeghi, M., & Bagheri, A. (2015). *Barresi-ye nezami-ye za'f-paziri-ye dasht-e Sistan dar barabar-e kam-abii: Experiencing policy options based on the resilience approach*. *Journal of Iran-Water Resources Research*, 12(1), 110–127. (Persian).

Salour, S. A. (2002). *The Helmand River and water rights disputes*. *Contemporary History of Iran*, 21, 575–585. (Persian).

Zarqani, S. H. (2007). *An introduction to understanding international borders*. Entezar University Publishing. (Persian).

Ziaei Bigdeli, M. R. (2008). *Public international law*. Ganj Danesh Library. (Persian).